

УДК [631.15:65.011.4]636.2(477)

Шиян Н.І.

*кандидат економічних наук, доцент
Харківського національного аграрного університету
імені В.В. Докучаєва*

ЦИКЛІЧНИЙ СКЛАДНИК ДИНАМІКИ ПРОДУКТИВНОСТІ КОРІВ В УКРАЇНІ

У статті зосереджена увага на розгляді окремих аспектів теорії циклічності. Окремо розглянуто особливості вияву циклічності в сільському господарстві, зокрема при виробництві молока. Дослідження здійснювалося з метою визначення циклічності в динаміці продуктивності корів протягом 1945–2013 рр., визначення структури циклів та особливості переходу від однієї фази циклу до іншої. У процесі дослідження циклічності продуктивності корів виділено 5 циклів, кожний із яких за довжиною та інтенсивністю відрізняється від інших.

Ключові слова: цикл, циклічний розвиток, фаза циклу, криза, аграрні цикли, продуктивність корів.

Шиян Н.И. ЦИКЛИЧЕСКАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ ДИНАМИКИ ПРОИЗВОДИТЕЛЬНОСТИ КОРОВ В УКРАИНЕ

Сосредоточено внимание на рассмотрении отдельных аспектов теории цикличности. Отдельно рассмотрены особенности проявления цикличности в сельском хозяйстве, в частности при производстве молока. Исследование осуществлялось с целью выяснить наличие цикличности в динамике продуктивности коров за период 1945–2013 гг., определить структуру циклов и особенности перехода от одной фазы цикла к другой. В процессе исследования цикличности продуктивности коров выделено 5 циклов, каждый из которых по длине и интенсивностью отличается от других.

Ключевые слова: цикл, циклическое развитие, фаза цикла, кризис, аграрные циклы, производительность коров.

Shiyan N.I. CYCLICAL COMPONENT DYNAMIC PERFORMANCE COWS IN UKRAINE

Consideration is given to some individual aspects of the theory of cyclicity. Special attention was given to the manifestation of the cyclicity in the agriculture, particularly in the milk production. The research was done to find out the availability of cyclicity in the dynamics of cow milk yield throughout the period of 1945 to 2013, to define the cycle structure and the specific features of the transition from one cycle phase to another. The studies of the cyclicity of cow milk yield allowed us to reveal 5 cycles of a different duration and intensity.

Keywords: cycle, cyclic development, cycle phase, crises, agrarian cycles, cow milk yield.

Постановка проблеми. Під час аналізу проблем виробництва молока особливу увагу слід приділити динаміці продуктивності корів, що зумовлено дією ряду чинників. Так, під час прогнозування збільшення виробництва молока як на ближню, так і віддалену перспективу за основу брали підвищення продуктивності корів [1]. Численні дослідження довели, що з формуванням рівня продуктивності корів тісно пов'язана ефективність виробництва молока. Беззаперечною є загальносвітова тенденція, яка полягає в неухильному підвищенні продуктивності корів і наближенням її рівня до 9 і навіть до 10 тис. кг у середньому за рік. Причому в одній з провідних країн виробників молока у світі – США – виробництво молока зростає завдяки підвищенню продуктивності корів з одночасним скороченням їхнього поголів'я.

У зв'язку із цим виникає потреба з'ясувати, якою мірою світові тенденції розвитку молочного скотарства притаманні Україні. Широку інформацію про рівень продуктивності корів оприлюднює Державна служба статистики України у статистичному збірнику «Сільське господарство України», який є доповненням даних видання «Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку)». Ця інформація охоплює період за 1940, 1945 і 2012 рр. включно, проте, як ми з'ясували, звернення до неї має поодинокий характер.

Огляд публікацій. До аналізу даних розміру удою корів в Україні зверталися науковці ННЦ «ІАЕ», які дослідили факт зменшення поголів'я корів та виробництва молока після 1990 р., пов'язуючи це з недосконалістю економічного механізму розвитку галузі [1, с. 217]. Щодо циклічного складника динамічного ряду продуктивності корів, то навіть принципової постановки цієї проблеми виявити не вдалося. Однак добре відомо, що теорія економічного циклу є одним з найважливіших складників наукових досліджень економічної динаміки [2, с. 16].

На нашу думку, між цією економічністю й відсутністю досліджень щодо циклічності в динаміці продуктивності корів суперечностей немає. Це можна пояснити тим, що теорія економічного циклу як обов'язковий складник економічної динаміки належить насамперед до сфери національної економіки або до сфери промисловості. І саме стосовно цих сфер можна справедливо зазначити, що, незважаючи на майже 200-літні економічні дослідження, проблема обґрунтування закономірностей циклічного розвитку і досі є не вирішеною, що засвідчила криза 2008–2009 рр. [2, с. 16].

І хоч не дивно, циклічність економічної динаміки в сільському господарстві як об'єкт досліджень залишилася в тіні. У зв'язку з цим не можна не констатувати ще одну обставину. Крім досліджень таких всесвітньо відомих учених, як К. Жугляр, У. Джевонс, Л. Вальрас, К. Маркс, Й. Шумпетер, А. Маршалл, Дж. М. Кейнс, Р. Харрод, М. Кондратьєв, значний внесок у формування теорії циклічності зробили такі представники української наукової школи, як М. Туган-Барановський і Е. Слуцький. Але, крім того, варто згадати видатне ім'я, пов'язане з внеском у розвиток теорії циклічності. Це В. Тимошенко, який у 1930 р. опублікував дослідження «Роль сільськогосподарських коливань у діловому циклі». Одне з міркувань полягало в тому, що коливання в сільському господарстві не тільки є, а й мають циклічний характер. Це дало підстави зарахувати В. Тимошенка до одного із засновників теорії сільськогосподарських циклів [3, с. 609].

Проте навіть у фундаментальних виданнях, де розглянуто різноманіття циклів: середні й малі, довгі хвилі Кондратьєва, економічні й соціальні цикли, цикли міжсистемних трансформацій, цивілізаційні цикли, цикли глобалізації, цикли розвитку науки, будівельні цикли С. Кузнеця – аграрні цикли як окремий тип циклічних коливань не були виділені [2].

Однак різні аспекти циклічності в сільському господарстві час від часу розглядають у різних виданнях [4–6]. Попри всі відмінності зазначених публікацій, їх об'єднує та обставина, що циклічність у них розглядають передусім з позицій динаміки показників в рослинництві, або ж як елемент сталого розвитку сільського господарства загалом. Питання, пов'язані з динамічними процесами в галузі тваринництва, не мають навіть загальної постановки, незважаючи на очевидні потреби в їхньому розгляді.

На підставі викладеного вище зазначимо, що **мета статті** полягає в тому, щоб з'ясувати наявність циклічності в динаміці продуктивності корів за період 1945–2013 рр., визначити структуру циклів та особливості переходу від однієї фази циклу до іншої, а також обґрунтувати перспективи формування динамічних рядів продуктивності корів.

Виклад результатів дослідження. На початку дослідження було розглянуто ряд питань теоретико-методологічного характеру. Одне з них, як зазначає А. Гальчинський, полягає в тому, що, на думку достатньо авторитетних учених-економістів, відбувається девальвація циклічності як суспільного явища через закономірну зміну амплітуди коливань, на чому базується теорія циклічності [2, с. 18].

Таким насправді є реальне становище. Але А. Гальчинський слушно зауважує, що про наявність циклічності можна свідчити на підставі чергування періодів підйомів і спадів. Для підтвердження своєї позиції він звертається до авторитету Й. Шумпетера, який вважав, що під «періодичністю» циклу потрібно розуміти той факт, що за кожним «піднесенням» настає «депресія», а за кожною «депресією» – «піднесення».

Слід зазначити, що на відмінність циклів вказував свого часу С. Слуцький, причому в дуже своєрідній формі. У праці «Додавання випадкових причин як джерело циклічних процесів», яка після її видання англійською мовою дала йому світове визнання та була оцінена як вагоме наукове відкриття, він писав: «Майже всі явища господарського життя, подібно до багатьох інших процесів: соціальних, метеорологічних і т.д. – протікають у часі у вигляді низки підйомів і спадів, подібно до хвиль, що бігають одна за одною. І, як на морі послідовні хвилі не повторюють у точності одна одну, так і тут сусідні цикли ніколи не збігаються один з одним ні за тривалістю, ні за висотою підйому [7, с. 704].

Ще одне з принципових положень пов'язане з тим, що цикли слід розглядати як обов'язково структуроване явище [2, с. 26]. Пропонуються різні варіанти структуризації. Найчастіше в їхній структурі виділяють чотири фази: криза, депресія, поживлення й піднесення. Таку структуризацію пропонують вважати ознакою класичного циклу [8, с. 398]. Але є й інші підходи. Так, А. Гальчинський вважає за доцільне під час аналізу циклічності ґрунтуватися на більш спрощеній схемі, згідно з якою цикл слід розглядати як поєднання двох складників: кризи й рівноваги. Принципове значення, як ми вважаємо, має також розуміння того, що криза в кожному своєму вияві, зі своїми сутнісними характеристиками є невід'ємною складовою частиною циклу [2, с. 27].

Перш ніж оцінити таке твердження по суті, вважаємо за доцільне звернутися до трактування поняття «криза». Щодо цього відомі різні погляди, оскільки це поняття має багатоаспектний характер, що знаходить своє відзеркалення, зокрема, у словниках. Так, згідно із сучасним словником іншомовних слів слово криза походить від грецького *krisis* і

в найзагальнішому вигляді означає переломний момент, відповідно до чого маємо таке її трактування: різка зміна, крутий перелом у чому-небудь. Трактування з економічних позицій зводиться до того, що це економічне явище розуміють як надвиробництво товарів, що призводить до розорення фірм і банків, до скорочення виробництва і збільшення безробіття [9, с. 255].

Інший словник дає визначення економічної кризи як різкого погіршення економічного стану країни, банкрутство підприємств, зростання безробіття [10, с. 175]. Як видно, в обох випадках економічна криза означає значні втрати в різних формах. Масштаби цих втрат можуть бути дуже відмінними, але очевидно, що з кризою слід пов'язувати втрати, достатньо масштабні.

Слід також мати на увазі, що є інші підходи до структуризації циклів. Зокрема, автори одного з найбільш популярних в американських коледжах і університетах підручниках з економікс вважають, що діловий (економічний) цикл означає, що протягом декількох років один за другим слідують підйоми і спади рівнів ділової активності. Окремі цикли (тобто послідовні періоди підйому і спаду) істотно відрізняються один від одного за довжиною й інтенсивністю [11, с. 158].

Важливо зазначити й те, що на сьогодні циклічність у сільському господарстві є настільки вагомою, що це дає підстави виділити аграрні цикли в їхній окремий різновид.

Одним із перших у світовій літературі, хто розділив ці погляди, став з В. Тимошенко, який вважав, що циклічність органічно притаманна сільськогосподарському виробництву. У 1930 р. він опублікував дослідження «Роль сільськогосподарських коливань у діловому циклі», де виклав низку цінних міркувань з теорії ділових циклів у сільському господарстві. За свідченням С. Злупка, одне з них полягає в тому, що коливання в сільському господарстві не тільки є, а й мають циклічний характер [3, с. 609]. Згодом було показано, що аграрний цикл має у своєму складі дві фази: пониженої й підвищеної урожайності [12].

Подальший напрям досліджень був пов'язаний із з'ясуванням порядку переходу від однієї фази до іншої, а також характеру змін показників. Ці проблеми розглядали представники загальної теорії циклічності, і знову таки, як і щодо інших питань, погляди науковців не були однозначними. Згідно з одним з них, послідовність зміни фаз найбільш доцільно починати з точки, що свідчить про найвищий рівень, якого досягла економіка. Її пропонує називати фаза піка. За піком, згідно з розглядуваним підходом, слідує спад – період загального скорочення обсягів виробництва, який може тривати шість і більше місяців. Далі йде найнижча точка спаду, або депресія. Цей період може бути як короткостроковим, так і довгостроковим. Після подолання депресії починається фаза підйому або поживлення, яка також завершується досягненнями піка [11, с. 158].

Довжина періодів спаду виробництва може бути різною. Найчастіше в економіці США вона охоплює періоди від 6 до 16 місяців. Це стосується загального періоду із 1953 до 1991 рр. [11, с. 159]. У рослинництві такий підхід мало прийнятний у зв'язку з періодичністю надходження продукції. Одиницею часу тут традиційно вважають рік. Перехід від однієї фази до іншої, як засвідчила обробка фактичних даних, має стрибкоподібний характер, що принципово відрізняє галузь рослинництва від сфери національ-

ної економіки чи промисловості. У тваринництві, зокрема у молочному скотарстві, ситуація щодо цього має інший вигляд. Надходження продукції фіксують щоденно, його також відображають по місяцях, що дає змогу здійснювати аналіз.

Але найбільш достовірними є дані по роках. Як ми з'ясували, перехід від однієї фази до іншої під час визначення циклічності у зміні продуктивності корів відбувається приблизно за тією самою схемою, що і в рослинництві, зокрема під час виробництва зернових. Зміна показників в одному напрямі відбувається стрибкоподібно.

Для визначення наявності циклічності у зміні продуктивності корів ми звернулися до аналізу її динамічного ряду. На першому етапі дослідження було проаналізовано дані про динаміку продуктивності корів по всіх категоріях господарств за період з 1945 по 2013 рр. Джерелом інформації стали видання «Аграрний сектор економіки України» [1, с. 634] та «Українське скотарство у 2013 р.: підсумки і прогнози» [13]. Одним з основних джерел був статистичний збірник «Сільське господарство України» за різні роки. Особливість цього збірника полягає в тому, що зібрані в ньому дані про продуктивність корів тільки за період після 1990 р., а за попередні роки подано інформацію про виробництво молока й поголів'я корів на початок відповідного року. На базі цих даних було розраховане середньорічне поголів'я корів. Далі кількість виробленого молока ділили на середньорічне поголів'я корів і визначили середній уділ на корову.

На підставі отриманих таким комбінованим способом показників був побудований динамічний ряд продуктивності корів і здійснене його вирівнювання з використанням рівнянь прямої, а також параболи другого і третього порядку. Результати зображені на графіку (рис. 1).

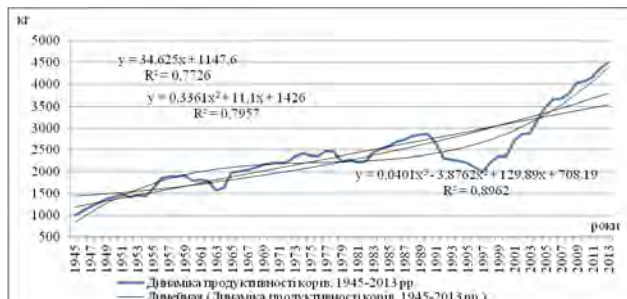

Рис. 1. Динаміка продуктивності корів в Україні за 1945-2013 рр.

Як видно, загальна тенденція в цей період полягала в підвищенні продуктивності корів із щорічним зростанням її на 34,6 кг. Одночасно не можна не звернути уваги на відхилення від цієї тенденції, причому як у бік перевищення розрахункового рівня продуктивності, так і в протилежний бік. Особливо помітно це виявилось в період після 1990 р.: спочатку спостерігали різке зниження продуктивності корів, а далі, навпаки, істотне зростання її рівня. З погляду математичного моделювання зазначених процесів, як і слід було очікувати, застосування параболічних функцій істотно підвищило тісноту зв'язку між фактичними і розрахунковими показниками продуктивності, про що переконливо свідчить коефіцієнт кореляції між ними під час застосування параболи третього порядку, який становить 0,945.

На підставі результатів цього етапу досліджень з'явилися підстави для припущення про наявність

у динаміці продуктивності корів циклічного складника. Щоб перевірити цю гіпотезу, були здійснені розрахунки показників продуктивності двох суміжних років, які після зіставлення дали змогу з'ясувати, як змінюється продуктивність корів у часі: підвищується чи, навпаки, знижується. Результати наведено в таблиці 1.

Вони свідчать, що за наявності чіткої тенденції до зростання продуктивності корів, яке передбачає, що в кожному наступному році продуктивність буде вищою, ніж у попередньому, продуктивність в окремі роки порівняно з попередніми знижувалася. Причому чітко простежуємо певну періодичність у розміщенні таких років у динамічному ряді продуктивності корів.

Якщо в ролі базового, що абсолютно логічно, прийняти 1945 р., то протягом наступних шести років, починаючи з 1946 р., періодичність щорічно зростала: від 39,4 кг у 1950 р. до 97,8 кг у 1947 р. Привертає увагу й обставина, що абсолютний рівень продуктивності був низьким, що відзеркалювало низький рівень інтенсивності ведення галузі. Але й у таких умовах у 1952 р. поступовий рух у напрямі підвищення продуктивності змінився в протилежному напрямі, зниження продуктивності корів перевищило 74 кг. Через рік продуктивність знову зросла, а в 1954 р. знову знизилася.

Після цього настали роки підвищення продуктивності. Проте в 1958 р., який був сприятливим для сільського господарства, продуктивність зменшилася на десять кілограма. Для молочного скотарства 1960 р. виявився невдалим, уперше спад продуктивності був помітним, середньорічний уділ від корови знизився на 130 кг, а в 1963 р. цей показник зріс до 211 кг. У 1965 р. підвищення річної продуктивності теж було рекордним — 338 кг. Варто зазначити, що цей результат був перевищений тільки у 2001 р.

Якщо аналіз під таким кутом зору продовжити далі, то достатньо чітко вимальовується картина чергування років, коли відбуваються підвищення і зниження продуктивності із часом. Проте й у тому, і в іншому випадках відбувається відхилення від домінуючої тенденції, тобто роки підвищення продуктивності чергуються з роками, коли вона знижується, і навпаки.

А загалом, якщо узагальнити наявну систему показників, вимальовується картина формування циклів, до складу яких входить дві фази: підвищення продуктивності корів і її зниження. Зазначимо також, що фази й цикли охоплюють періоди різної довжини. Крім того, доволі чітко простежуємо, що фази зниження продуктивності коротші за фази її підвищення. Щодо кількісних параметрів фаз і циклів, то відповідні дані наведено в таблиці 2.

На основі аналізу наведених у таблиці даних виділено п'ять циклів. Причому перший цикл має тільки одну фазу, яку можна вважати підвищенням продуктивності, незважаючи на доволі незначний абсолютний її рівень. Довжина фази дорівнює семи рокам. Далі йде фаза пониження продуктивності другого циклу. Вона найкоротша серед фаз і охоплює тільки три роки. Зростання продуктивності корів протягом цієї фази виявилось більш інтенсивним, ніж упродовж попереднього циклу. Причому різниця виявилася доволі помітною.

У наступні цикли співвідношення показників середньорічної продуктивності корів у фазі її підвищення протягом попереднього циклу й показника фази зниження продуктивності наступного циклу було іншим. Показник фази попереднього циклу переважно

Таблиця 1

Динаміка продуктивності корів в Україні, 1945-2013 рр.

Роки	Удій, кг	Відхилення до попереднього року, +,-	Відношення до базового періоду, %	Роки	Удій, кг	Відхилення до попереднього року, +,-	Відношення до базового періоду, %
1945	1009,3	0	100,0	1980	2271,0	35,0	101,6
1946	1099,1	89,8	108,9	1981	2223,6	-47,4	97,9
1947	1196,9	97,8	108,9	1982	2234,0	10,4	100,5
1948	1285,7	88,8	107,4	1983	2433,5	199,5	108,9
1949	1374,7	89,0	106,9	1984	2517,4	83,9	103,4
1950	1414,1	39,4	102,9	1985	2580,0	62,6	102,5
1951	1493,9	79,8	105,6	1986	2682,2	102,2	104,0
1952	1419,8	-74,1	95,0	1987	2728,7	46,5	101,7
1953	1457,6	37,8	102,7	1988	2821,8	93,1	103,4
1954	1436,9	-20,7	98,6	1989	2851,9	30,1	101,1
1955	1620,4	183,5	112,8	1990	2863,0	11,1	100,4
1956	1846,9	226,5	114,0	1991	2662,0	-201,0	93,0
1957	1878,1	31,2	101,7	1992	2304,0	-358,0	86,6
1958	1877,7	-0,4	100,0	1993	2273,0	-31,0	98,7
1959	1914,2	36,5	101,9	1994	2240,0	-33,0	98,5
1960	1784,0	-130,2	93,2	1995	2204,0	-36,0	98,4
1961	1803,5	19,5	101,1	1996	2103,0	-101,0	95,4
1962	1785,2	-18,3	99,9	1997	1988,0	-115,0	94,5
1963	1574,1	-211,1	88,2	1998	2219,0	231,0	111,6
1964	1642,3	68,2	104,3	1999	2358,0	139,0	106,3
1965	1980,7	338,4	120,6	2000	2359,0	1,0	100,0
1966	2008,9	28,2	101,4	2001	2709,0	350,0	114,8
1967	2041,2	32,3	101,6	2002	2873,0	164,0	106,1
1968	2095,2	54,0	102,6	2003	2887,0	14,0	100,5
1969	2159,5	64,3	103,1	2004	3185,0	298,0	110,3
1970	2201,0	41,5	101,9	2005	3487,0	302,0	109,5
1971	2204,9	3,9	100,2	2006	3652,0	165,0	104,7
1972	2221,5	16,6	100,8	2007	3665,0	13,0	100,4
1973	2343,1	121,6	105,5	2008	3893,0	128,0	103,5
1974	2407,6	64,5	102,8	2009	4049,0	256,0	106,7
1975	2372,1	-35,5	98,5	2010	4082,0	33,0	100,8
1976	2352,4	-18,7	99,2	2011	4174,0	92,0	102,3
1977	2469,7	116,3	104,9	2012	4361,0	187,0	104,5
1978	2447,3	-22,4	99,1	2013	4513,0	152,0	103,5
1979	2236,0	-211,4	91,4				

Таблиця 2

Характеристика фаз і циклів зміни продуктивності корів в Україні

Цикли	Фази, роки	Кількість років	Середня продуктивність, кг	Удій до попередньої фази		Удій до попереднього циклу	
				кг	%	кг	%
I	1945-1951	7	1267,7	-	-	-	-
II	1952-1954	3	1438,1	170,4	113,4	-	-
	1955-1959	5	1957,0	518,9	136,1	-	-
У середньому	1952-1959	8	1681,5	-	-	-	-
III	1960-1964	5	1717,6	-239,2	87,8	-	-
	1965-1977	8	2219,9	502,1	129,2	-	-
У середньому	1960-1977	13	2080,3	-	-	398,9	123,7
IV	1978-1981	4	2294,5	74,6	103,4	-	-
	1982-1990	9	2634,7	340,2	114,8	-	-
У середньому	1978-1990	13	2530,9	-	-	449,6	121,6
V	1991-1997	7	2253,4	-381,3	85,5	-	-
	1998-2013	16	3397,9	1144,4	150,8	-	-
У середньому	1991-2013	23	3049,6	-	-	519,6	120,5

Таблиця 3

Удій молока від однієї корови, у середньому за рік, кг

Світ, країна	1990 р.	1995 р.	2000 р.	2005 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2011 р. в % до 1990 р.
Весь світ	2147	2088	2218	2246	2307	2267	2394	111,5
Болгарія	3522	3324	3273	3490	3411	3789	3653	103,7
Бразилія	783	825	1140	1231	1338	1381	1382	176,5
Данія	6248	6657	7421	8124	8549	8640	8429	134,9
Іспанія	3668	4802	5352	6295	7547	7497	7716	210,4
Казахстан	...	1642	2124	2127	2233	2255	1893	-
Китай	1568	1559	1774	2500	2901	2882	3003	191,5
Нідерланди	6050	6613	7281	7300	7342	7496	7537	124,6
Російська Федерація	...	2162	2503	3202	3698	3535	3857	-
США	6705	7441	8254	8877	9332	9593	9678	144,3
Франція	4723	5517	5948	6288	6044	6242	6674	141,3
Швеція	6086	6853	7829	8157	8396	8389	8341	137,1
Україна	2863	2204	2359	3487	4049	4082	4174	145,8

виявився вищим, ніж показник попередньої фази наступного циклу, що свідчить про наявність циклічності у зміні продуктивності корів. Так, у другому циклі відповідний показник дорівнював 1957,0 кг, а показник фази наступного циклу становив 1717,6 кг, що було на 239,2 кг, або ж на 12,2% менше.

Стосовно співвідношення показників третього й четвертого циклів, то воно склалося по-іншому, але різниця на користь четвертого циклу була мінімальною. Відносно показників четвертого й п'ятого циклів, то їхнє співвідношення відповідає тому, яке спостерігали щодо другого і третього циклів. Слід зазначити, що довжина фаз і циклів мала суттєві відмінності. Так, найбільшою була фаза підвищення продуктивності п'ятого циклу – 16 років, яка, можливо, ще не завершилася. Найдовшим був також п'ятий цикл, який тривав 23 роки.

Зважаючи на отримані результати, з'ясуємо, які зміни слід очікувати щодо динамічного ряду продуктивності корів. Певною підставою для відповіді на запитання є дані, наведені в таблиці 3. Як видно, переважна кількість країн орієнтується на забезпечення підвищення продуктивності корів. Причому це стосується як країн, які вже в 1990 р. досягли високого рівня продуктивності, так і тих з них, де він значно нижчий за загальносвітовий.

До перших належить Данія, Нідерланди, Швеція, а також США, яким щодо цього належить особливе місце. Маючи серед перелічених країн у 1990 р. найвищий показник продуктивності корів, ця країна водночас досягла найвищих темпів зростання її рівня. Показник 2011 р. щодо 1990 р. дорівнював 144,3%, водночас як у Данії він становив 134,9%, у Нідерландах – 124,6%, а у Швеції – 137,1%. Як наслідок, перевага США щодо рівня продуктивності над цими трьома країнами зросла, а абсолютна величина показника продуктивності досягла 9678 кг. Але найбільш високими темпами продуктивність за розглядуваний період зросла в Іспанії – понад удвічі.

Третє місце за цим показником посідає Бразилія. У цій країні продуктивність корів за розглядуваний період зросла на 76,5%. Однак у 1990 р. рівень продуктивності корів у Бразилії був дуже низьким, дорівнюючи лише 783 кг, у 2011 р. він досяг 1382 кг.

Особливо високими темпами зростала продуктивність корів у Китаї. Стартовий показник у цій країні також був не дуже високим – 1568 кг, хоча й удвічі перевищував показник Бразилії. Унаслідок більш високих темпів зростання продуктивності корів перевага

Китаю зросла. Продуктивність за розглядуваний період збільшилася на 91,5%, а відношення продуктивності корів у Китаї та Бразилії у 2011 р. дорівнювало 2,1.

Зовсім інакше змінювалася продуктивність корів у Казахстані. Після значного підвищення її рівня в період з 1995 р. до 2000 р. вона утримувалася на одному рівні, далі відбувалося її незначне зростання, після чого зберігався стабільно невисокий рівень.

Своєрідність формування динаміки продуктивності корів у Болгарії полягала в наявності циклічності. Але принципово важливою є та обставина, що в усіх країнах з високим рівнем інтенсивності ведення молочного скотарства здебільшого впродовж розглядуваного періоду характерною була чітка тенденція до зростання продуктивності, а відхилення від неї мали епізодичний характер. Отже, у результаті можна зазначити, що у міру зростання інтенсивності галузі є підстави очікувати не тільки істотне підвищення продуктивності корів, а й зростання її стабільності, хоча не слід виключати можливість періодичного зниження величини удоїв на корову.

Отже, проведене дослідження засвідчує, що домінують тенденцією у зміні продуктивності корів в Україні за період 1945–2013 рр. було підвищення її рівня. Водночас періодично відбувалося зниження продуктивності з подальшим її зростанням. Це дає підстави зазначити, що характерною для динаміки продуктивності корів була циклічність. Її особливості полягала в тому, що до II циклу входило дві фази: зниження продуктивності та її зростання. Значними були відмінності в довжині фаз циклів, а також глибини спаду й висоти підйому продуктивності. Починаючи із 1988 р., очікуваним є постійне зростання продуктивності корів. Як свідчить досвід країн, де скотарство має високий рівень інтенсивності, можливий періодичний спад продуктивності, але на запитання, чи відбуватиметься при цьому формування фаз (мінімальна довжина, на нашу думку, не менше ніж три роки), однозначно відповіді складно.

За низкою ознак циклічність у зміні продуктивності корів нагадує циклічність у зміні врожайності зернових. Але розмах коливань показників значно менший, а довжина фази зниження показників коротша.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Присяжнюк М.В. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / М.В. Присяжнюк, М.В. Зубець, П.Т. Саблук та ін.; за ред. М.В. Присяжнюка та ін. – Київ: ННЦ «ІАЕ», 2011. – 1008 с.

2. Гальчинський А.С. Криза і цикли світового розвитку / А.С. Гальчинський. – К. : АДЕФ-Україна, 2009. – 392 с.
3. Злупко С.М. Історія економічної теорії: [підручник] / С.М. Злупко. – К. : Знання, 2005. – 719 с.
4. Соколов І.Д. Динаміка врожаїв зернових та їх прогноз / І.Д. Соколов, І.П. Тарাপатов, О.П. Борисенко // Зб. наук. пр. Луган. СГУ. – Луганськ, 1997. – с. 85–87.
5. Шиян Д.В. Циклічність у формуванні сталого розвитку сільськогосподарства: [монографія] / Д.В. Шиян; Харк. нац. аграр. ун-т ім. В.В. Докучаєва. – Х. : ХНАУ, 2011. – 308 с.
6. Шубраська О.В. Сталій розвиток агропродовольчої системи України / О.В. Шубраська. – К. : Ін-т економіки НАН України, 2002. – 203 с.
7. Слуцький Є. Визнання. Творча спадщина з погляду сучасності / Є. Слуцький; за ред. В.Д. Базилевича. – К. : Знання, 2007. – 919 с.
8. Базилевич В.Д. Макроекономіка: [підручник] / В.Д. Базилевич, К.С. Базилевич, Л.О. Баластрик; за ред. В.Д. Базилевича. – К. : Знання, 2005. – 851 с.
9. Семютюк О.П. Сучасний словник іншомовних слів / О.П. Семютюк. – Х. : Веста, Ранок, 2007. – 464 с.
10. Райзберг Б.А. Современный экономический словарь / Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовский, Е.Б. Стародубцева. – М. : ИНФРА-М., 1998. – 479 с.
11. Макконнелл К.Р. Экономикс: принципы, проблемы и политика / К.Р. Макконнелл, С.Л. Брю. – М. : ИНФРА-М, 2004. – 972 с.
12. Шиян В.Й. Структура, стабільність і циклічність зернового господарства регіона / В.Й. Шиян, В.А.Слаута, Д.В. Шиян и др.; Харьк. гос. аграр. ун-т. – Х., 1998. – 252 с.
13. Бутило Р. Українське скотарство у 2013 році: підсумки і прогнози / Р. Бутило // Молоко і ферма. – 2014. – № 1. – С. 18–31.

УДК 338.43.01

Штогринець Н.В.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки і підприємництва
Буковинського університету*

ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДИКИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

Висвітлено особливості методики дослідження діяльності господарств у гірському сільському господарстві, які тісно переплітаються з проблемами розвитку села. Показано провідні чинники суперечливості у сільському господарстві, складні соціально-політичні та поведінкові аспекти. Визначено критерії віднесення населених пунктів до категорії гірських.

Ключові слова: зона Карпат, сільськогосподарські підприємства, фермерські господарства, господарства населення, зрівноважений розвиток.

Штогринець Н.В. ОСОБЕННОСТИ МЕТОДИКИ ИССЛЕДОВАНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СУБЪЕКТОВ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ

Освещены особенности методики исследования деятельности хозяйств в горном сельском хозяйстве, которые тесно переплетаются с проблемами развития села. Показаны ведущие факторы противоречивости в сельском хозяйстве, сложные социально-политические и поведенческие аспекты. Определены критерии отнесения населенных пунктов к категории горных.

Ключевые слова: зона Карпат, сельскохозяйственные предприятия, фермерские хозяйства, хозяйства населения, уравновешенное развитие.

Shtogrynets N.V. THE PECULIARITIES OF THE METHODOLOGY IN THE RESEARCH OF TRANSACTORS' ACTIVITIES IN THE AGRICULTURE

The specific features of research methodology of farms in mountain agriculture, which are closely intertwined with the development of the village. Displaying the leading factors inconsistency in agriculture, complex socio-political and behavioral aspects. Determine the criteria localities to the category of the mountain.

Keywords: Carpathian mountain, agricultural enterprise, farms, private farms, balanced development.

Постановка проблеми. У зв'язку з постійними змінами, що відбуваються в економіці, виникає потреба нового погляду на проблему факторів, умов і можливостей розвитку окремих територій, зокрема гірських. Села в Україні, зокрема на Львівщині в її гірському регіоні, дуже диференційовані, з огляду на їх економічну активність в розвитку ринкових відносин і соціально-економічному розвитку. Крім територій, які активно включені у процеси трансформації, є регіони бідні і економічно відсталі. Саме до таких належить і гірський регіон. У цьому контексті важливим у процесі дослідження було вивчити стан розвитку гірського сільського господарства, його організаційно-структурну побудову, запропонувати і побудувати ієрархію чинників і передумов її вдосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам ведення сільського господарства в горах і використання в сільськогосподарських цілях гірських те-

риторій з часів трансформації в економічній науці не проводилося достатньо досліджень. Окремі проблеми щодо розвитку сільського господарства в горах у контексті гірської регіональної політики розглядалися в працях А. Балян, В. Кравцова, М. Лендела, В. Мікловди, С. Попа, М. Долішнього, Ю. Стадницького. Однак, розглядаючи гірський регіон в цілому, залишається осторонь методика дослідження діяльності суб'єктів господарювання в сільському господарстві.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Сьогодні необхідним є пошук і популяризація зразків раціональної організації виробництва і господарювання в сільському господарстві. Це має особливе значення в малоземельних регіонах з подрібною господарською структурою та деградованих селах, в яких неможлива типова організація виробництва та функціонування традиційних аграрних формувань. Саме до таких належить і гірська зона Карпат.